

Akty mowy w języku akadyjskim w I tys. p.n.e.

Celem poniższej pracy jest analiza aktów mowy w języku akadyjskim w pierwszym tysiącleciu p.n.e.

Akadyjski to język wschodniosemicki używany na terenie współczesnego Iraku i przyległych obszarów między trzecim tysiącleciem p.n.e. a początkami naszej ery (Kouwenberg 2011). Po prawie dwóch tysiącach lat zapomnienia, akadyjski został ponownie odczytany w połowie XIX wieku. Kolejne ekspedycje wydobyły na światło dzienne setki tysięcy glinianych tabliczek zapisanych pismem klinowym, zawierających najróżniejsze teksty administracyjne, gospodarcze, literackie a także korespondencję prywatną oraz tę pochodzącą z kancelarii władców poszczególnych miast, a potem również pierwszych imperiów (królestwo Hammurabiego ze stolicą w Babilonie, archiwa z pałacu Zimri-Lima w Mari, archiwa nowoasyryjskiej dynastii Sargonidów).

Tabliczki z pismem klinowym przedstawiają wyjątkowe trudności w interpretacji tekstu nie tylko ze względu na stosunkowo niedawne odczytanie pisma i języka, ale również dlatego, że pismo klinowe jest trójwymiarowe: znaki pisma klinowego wykonywano poprzez naciskanie stylusem na miękką i wilgotną powierzchnię gliny. Właściwe odczytanie znaków wymaga umiejętności, które można przyswoić sobie wyłącznie metodą prób i błędów. Samo trzymanie tabliczki pod właściwym kątem do źródła światła może przesądzić o tym, czy bystre oko filologa dostrzeże wszystkie kliny wyciśnięte w glinie, a także czy filolog właściwie oceni miejsca, w których zachowały się wyłącznie fragmenty znaków. Chociaż glina po wyschnięciu stanowi twardy i wytrzymały materiał, wiele spośród tabliczek uległo w ciągu stuleci częściowemu zniszczeniu. Uzupełnienia bazujące na stereotypowych zwrotach a także informacjach wynikających z innych tekstów stanowią zatem istotną część pracy, jaką trzeba wykonać, żeby we właściwy sposób odczytać i zrozumieć tabliczkę klinową.

Akty mowy są na potrzeby tej pracy zdefiniowane jako wypowiedzi, które pozwalają użytkownikom języka działać słowami. Takie podejście do aktów mowy (nie tylko *speech acts*, ale i *speech actions*), bliskie jest tradycjom etnograficznym oraz socjologicznym w językoznawstwie (Clark 1996), nie zaś filozofii języka (Austin 1962; Searle 1969, reprinted 1978; Searle 1976). Poszczególne akty mowy będą identyfikowane na podstawie ich pozycji w sekwencji aktów mowy, co jednocześnie pozwoli na uniknięcie problemów z identyfikacją i kategoryzacją pośrednich aktów mowy (Levinson 2017). Takie podejście bliskie jest analizie konwersacyjnej (Schegloff 2007; Schegloff 2017). Koncepcja sekwencji oraz ruchów (w analizie konwersacyjnej zwykle „turns”, tutaj: „moves”) to nie jedyne koncepcje, które zostaną zapożyczone na potrzeby tej pracy z analizy konwersacyjnej. Istotne są również tak zwane przyległe („adjacency pairs”), czyli dwa sąsiadujące ze sobą ruchy rozmówców, z których pierwszy stanowi reakcję na drugi (Schegloff 2007, 13). Chociaż natura dostępnych źródeł epistolograficznych powoduje, że w przeważającej większości przypadków mamy do czynienia wyłącznie z listami wysłanymi przez jedną stronę wymiany korespondencyjnej, nadawcy często cytują poprzednie fragmenty poprzednich listów swoich adresatów i z to zjawisko należy wykorzystać.

Zgromadzone, zidentyfikowane i ustawione w sekwencji akty mowy zostaną następnie przeanalizowane zgodnie z koncepcjami analizy dyskursu opracowanymi przez Verschuerena (2012). Nacechowany język, środki stylistyczne, aluzje i toposy literackie, implikacje wypowiedzi (listy należy uznać za szczególny rodzaj wypowiedzi, formę przedłużonego i przemyślanego ruchu, który częściowo antycypuje odpowiedź adresata), a także milczące (i nie tylko) oczekiwania mówiącego lub nadawcy listu zostaną uwzględnione by w maksymalny sposób umożliwić scharakteryzowanie zasad rządzących komunikacją w języku akadyjskim w pierwszym tysiącleciu przed naszą erą.

Zakładając, że nadawcy listów najchętniej zacytują swoich adresatów w sytuacjach krytycznych, skupiam się w poniższej pracy przede wszystkim na trzech aktach mowy wypowiedzianych przed sytuacją krytyczną (ostrzeżenia, obietnice, groźby), w momencie, gdy problem zostaje zidentyfikowany (skargi oraz towarzyszące im prośby oraz upomnienia), a także w sytuacji po identyfikacji problemu (przeprosiny, wymówki, a także wyrzuty i reakcje na wyrzut). W taki sam sposób zostały przeanalizowane akty mowy z partii dialogowych w utworach literackich.

Wykorzystane w poniższej pracy źródła tekstowe to:

1. Korespondencja z kancelarii królów nowoasyryjskich (Tiglat-pilezera III¹, Salmanazara V², Sargona II³, Sancheryba⁴, Asarhaddona⁵, Asurbanipala⁶ oraz Śin-šarru-iškuna⁷), wydana w serii *State Archives of Assyria* (Luukko 2012b; Parpola 2015; Lanfranchi and Parpola 1990; Fuchs and Parpola 2001; Parpola 1993; Cole and Machinist 1998; Luukko and van Buylaere 2002; Parpola 2018; Dietrich 2003; Reynolds 2003);
2. Korespondencja gubernatora Nippur z VIII wieku p.n.e. (Cole 1996);
3. Korespondencja ze świątyni babilońskich z VI wieku p.n.e. (Levavi 2018);
4. Prywatna korespondencja z archiwów późnobabilońskich między VI wiekiem p.n.e. a okresem rządów dynastii Achemenidów (Hackl et al. 2014);
5. Mít o stworzeniu świata *enūma eliš* (Lambert 2013);
6. Mít o bogu Erra (Cagni 1969);
7. Epos o Gilgamešu (George 2003);
8. Zejście Istar to podziemi (Lapinkivi 2010);
9. Mít o Nergalu i Ereškigal (Ponchia and Luukko 2013).

Powyższa lista oznacza, że pochodzące z różnych okresów teksty różnią się od siebie znacząco zakresem tematyki oraz tłem społecznym nadawców. Podczas gdy z okresu panowania Tilgat-pilezara,

---

¹ Akk. Tukultī-apil-Ešarra; 744-727 p.n.e.

² Akk. Salmānu-ašarēd; 727-722 p.n.e.

³ Akk. Šarru-ukīn; 721-705 p.n.e.

⁴ Akk. Śin-aḫḫē-erība; 705-681 p.n.e.

⁵ Akk. Aššūr-aḫu-iddina; 681-669 p.n.e.

⁶ Akk. Aššūr-bāni-apli; 669-631 p.n.e.

⁷ 627-612 p.n.e. Żadne listy nie mogą zostać z pewnością przypisane do krótkiego okresu panowania (631-627 p.n.e.) Aššūr-etel-ilāniego, brata i poprzednika Śin-šarru-iškuna.

Salmanazara oraz Sargon pochodzi duża liczba listów administracyjnych, pisanych do króla przez najwyższych urzędników państwowych, w tym gubernatorów prowincji, listy z okresu panowania Asarhaddona oraz Asurbanipala pochodzą od uczonych, kapłanów oraz osób utrzymujących z królami stosunki dyplomatyczne. Praktycznie brak listów pisanych przez osoby prywatne (takich jak w korpusie późnobabilońskim) oraz tych wymienianych między urzędnikami średniego szczebla (jak te ze świątyń), co prawie całkowicie uniemożliwia jakiegokolwiek badania diachroniczne.

Akty mowy w szerokim rozumieniu tego słowa były w języku akadyjskim badane sporadycznie. Dość dużą uwagę poświęcono pozdrowieniom umieszczanym w „nagłówkach” listów. Salonen (1967) zgromadził formuły z błogosławieństwami i pozdrowieniami z wszystkich dostępnych mu w 1967 listów, podczas gdy Luukko (2012a) zbadał pozdrowienia i błogosławieństwa w korespondencji z VII wieku p.n.e., wyróżniając pozdrowienie „standardowe” i to typowe dla króla, zauważając przy tym, że niektóre formułki przypominające raport i następujące po pozdrowieniu, niemal stanowiąc jego część, w istocie są ściśle związane z działaniami przedsięwziętymi przez nadawcę listu.

Sallaberger (1999) zbadał komunikację w listach starobabilońskich, a więc starszych od analizowanych w poniższej pracy o około tysiąc lat. Zbadał sposoby zwracania się nadawców do adresatów – przeważały wśród nich terminy oparte na określeniach pokrewieństwa, takie jak „brat” albo „ojciec”. Jednocześnie wykazał, że prośby poprzedzane są przez sekwencje, w których nadawcy wykazują się inicjatywą, donosząc o wysłanych przez siebie towarach albo załatwionych sprawach, a dopiero następnie umieszczają w listach swoje własne prośby. Po prośbach może wystąpić obietnica modlitwy albo odwzajemnienia przysługi – rodzaj podziękowania z góry albo argumentu mającego na celu przekonanie adresata, że powinien spełnić prośbę nadawcy.

Analiza przeprowadzona w trzech częściach poniższej pracy wykazała następujące wnioski:

1. Obietnice występują w odpowiedzi na rozkazy pochodzące od króla oraz innych osób o wyższej pozycji w hierarchii. Między osobami o tym samym statusie występują jako metoda perswazji w celu ustalenia wzajemnie korzystnej współpracy. Obietnice wypowiedziane przez bogów i królów przyjmują formę rozkazów.
2. Ostrzeżenia rzadko spełniają swoją pierwotną funkcję i bardzo niewiele z nich faktycznie odnosi się do czyhających na rozmówców bądź adresatów niebezpieczeństw. Wyjątkiem jest ostrzeżenie o nadchodzącym potopie, wygłoszone do trzcinowego płotu i ceglanej ściany w eposie o Gilgamešu oraz ostrzeżenia zawarte w denuncjacjach – niektóre z nich napisane są w taki sposób, jakby faktycznie pochodziły od bogów i wykazują podobieństwa stylistyczne z asyryjskimi prorocत्वami (SAA 16 59 oraz SAA 16 60). Większość ostrzeżeń zawarta jest w argumentach mających przekonać odbiorcę bądź adresata, że w przypadku niespełnienia prośby nadawcy/mówiącego, tego pierwszego czekają straszne konsekwencje.
3. Groźby są przywilejem królów, którzy bez trudu odwołują się do aktów przemocy, jeśli ich rozkazy nie zostaną spełnione dostatecznie szybko (SAA 1 22, groźba nadziana na pal i

zamordowania rodziny). Zdesperowani urzędnicy średniego szczebla, gdy ich prośby nie odnoszą żadnego skutku, powołują się na autorytet urzędników wyższego szczebla, by grozić przemocą swoim współpracownikom. Groźby bogiń zajmują niecodzienną pozycję, pokazując ich moc a jednocześnie bezsilność: chociaż boginie w „Zejściu Istar do podziemi”, micie o Nergalu i Ereškigal oraz eposie o Gilgamešu grożą zburzeniem porządku wszechświata i sprowadzeniem zmarłych na ziemię, by stali się liczniejsi niż żywi, we wszystkich trzech sytuacjach boginie znajdują się w pozycji petentek. W eposie o Gilgamešu wypowiadającej groźbie bogini miłości Istar przypisywać należy nawet pewnego rodzaju bezsilność – nie mogąc samodzielnie ukarać Gilgameša za rzucone na nią obelgi, bogini musi prosić o pomoc swojego ojca.

4. Skargi są nieodłącznie związane z prośbami, chociaż nie wymagają wyrażania prośby wprost. Skarga może stanowić jądro petycji do króla, ale dodatkowe, poboczne skargi dotyczące tragicznego położenia nadawcy listu oraz jego cierpienia mogą stanowić dodatkowy argument na rzecz spełnienia jego prośby. Nierzadkie są też oskarżenia pod adresem osób, które stanowią przyczynę wszystkich bądź tylko niektórych nieszczęść piszącego, a także całe denuncjacje, których celem jest uświadomienie królowi, że nazwane z imienia osoby stanowią zagrożenie dla asyryjskiego ładu oraz zdrowia i życia króla.
5. W kontekście skarg i prośb istotne jest rozważanie argumentów stosowanych przez piszących i mówiących. Zaskakująco częstym motywem jest argument z równego traktowania – jeśli osoby o tym samym statusie co nadawca coś otrzymały, nadawca powinien otrzymać to samo, zaś jeśli król wybaczył innym winowajcom, nadawca również nie powinien pozostawać w niełasce. Inny częsty argument dotyczy dawania złego przykładu – jeśli winni nie zostaną ukarani, inni mogą w przyszłości zrobić to samo. Za wieloma argumentami kryją się milczące oczekiwania dotyczące stosunków, jakie powinny panować między „braćmi” albo panem i jego sługą – jeśli uczonego, którego pozycja jest kliencka (Radner 2015), wspomina o swojej przykładowej służbie i o tym, że nie zaniedbuje swoich obowiązków, to robi to dlatego, że oczekuje od króla nagrody za wierność. W innych przypadkach nadawcy listów sami kładą nacisk na to, że nadawca jest ich „ojcem”, „bratem” lub „synem” – a za wychowanie należy się wdzięczność. Nawet potwornej Tiāmat bogowie, jej dzieci, wyrzucają brak miłości.
6. Przeprosiny i wymówki realizowane są przede wszystkim jako prośby, by nie gniewać się na osobę mówiącą/nadawcę oraz jako komplementy sugerujące łaskawość osoby urażonej lub potencjalnie urażonej. Ich zasadniczym celem jest uniknięcie konsekwencji własnego występkę, chociaż nadawcy listów do króla nierzadko obiecują również kompensację. W reakcjach na wyrzuty stawiane przez króla – i nie tylko – widać jednak jasno, że w odpowiedzi na pytania o zakładaną przez pytającego winę, pytający nie oczekuje przeprosin – albo przynajmniej nie tylko przeprosin. Takie pytanie stawiane są przede wszystkim, aby uzyskać wytłumaczenie albo wymówkę, a niektóre z nich stanowią oskarżenia. Nadawcy

listów dostarczają więc wymówek lub sprostowań – zaprzeczają swojej własnej przewinie bądź kwestionują samo zajście.

W listach widać jednocześnie pomysłowość skrybów, którzy śmiało wykorzystują pochlebstwa (w tym porównując króla do boga – SAA 16 127 oraz SAA 18 181 (tutaj do samego Marduka), twórczo przekształcają teksty literackie, w tym modlitwy, tak by lepiej pasowały do prośb przez wzmiankę o życzliwym spojrzeniu boga bądź króla na proszącego zamiast wspominania o boskim gniewie (SAA 18 181). Jednocześnie sami piszący często cierpią „głód” lub „umierają” i czekają, żeby ich pan albo „ojciec” przywrócił ich do życia. Większość z tych wypowiedzi zawiera w sobie przesadę, ale należy pamiętać, że głód był dla wielu mieszkańców starożytnej Mezopotamii stałym towarzyszem (Oppenheim 1955; Richardson 2016), a brak tabuizacji koncepcji życia i śmierci wiązać należy z pewnością z poziomem przemocy w pierwszym tysiącleciu, również w kontekstach pozamilitarnych (Jursa 2014; Fuchs 2009; Roth 1987).

Normy rządzące komunikacją nakazują użytkownikom akadyjskiego w listach oraz w dialogach reprezentować emocje w zupełnie inny sposób niż ten, do jakiego przywykły nawet osoby zaznajomione z grecką i rzymską starożytnością. Szczególnie w korespondencji z władcą widoczny jest brak udawanego opanowania, wręcz przeciwnie, powtarzające się wzmianki o głodzie, pragnieniu i śmierci sugerują, że nadawcy nierzadko mogli przesadzać.

BIBLIOGRAFIA

Reference list

- Austin, J. L., 1962. *How to Do Things With Words: The William James Lectures Delivered at Harvard University in 1955*. Oxford: Clarendon Press.
- Cagni, Luigi, 1969. *L'epopea di Erra*. Rome: Istituto di Studi del Vicino Oriente.
- Clark, Herbert H., 1996. *Using language*. 7th ed. Cambridge [U.K.]: Cambridge University Press.
- Cole, Steven William, 1996. *Nippur IV: The early neo-Babylonian governor's archive from Nippur*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cole, Steven William, Peter Machinist, 1998. *Letters from Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Dietrich, Manfred, 2003. *The Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Fuchs, Andreas, 2009. 'Waren die Assyrer grausam?'. In *Extreme Formen von Gewalt in Bild und Text des Altertums*, edited by Martin Zimmerman, pp. 65–119. München: Herbert Utz Verlag.
- Fuchs, Andreas, and Simo Parpola (eds.), 2001. *The Correspondence of Sargon II, Part III. Letters from Babylonia and the Eastern Provinces*. Helsinki: Helsinki University Press.
- George, Andrew R., 2003. *The Babylonian Gilgamesh epic: Introduction, critical edition and cuneiform texts*. Oxford: Oxford University Press.

- Hackl, Johannes, Michael Jursa, and Martina Schmidl (eds.), 2014. *Spätbabylonische Briefe*. Münster: Ugarit-Verlag.
- Jursa, Michael, 2014. 'Gewalt in neubabylonischen Briefen'. In *Babylonien und seine Nachbarn in neu- und spätbabylonischer Zeit: Wissenschaftliches Kolloquium aus Anlass des 75. Geburtstags von Joachim Oelsner, Jena, 2. und 3. März 2007*, edited by Manfred Krebernik, and Hans Neumann, pp. 73–93. Münster: Ugarit-Verlag.
- Kouwenberg, Bert, 2011. 'Akkadian in General'. In *The Semitic Languages: An International Handbook*, edited by Stefan Weininger, pp. 330–340. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Lambert, Wilfred G., 2013. *Babylonian Creation Myths*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- Lanfranchi, Giovanni Battista, Simo Parpola, 1990. *The Correspondence of Sargon II, Part II. Letters from the Northern and Northeastern Provinces*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Lapinkivi, Pirjo, 2010. *The Neo-Assyrian myth of Ištar's descent and resurrection: Introduction, cuneiform text, and transliteration with a translation, glossary, and extensive commentary*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Levavi, Yuval, 2018. *Administrative epistolography in the formative phase of the Neo-Babylonian Empire*. Münster: Zaphon.
- Levinson, Stephen C., 2017. 'Speech Acts'. In *The Oxford Handbook of Pragmatics*, edited by Yan Huang, pp. 199–216. Oxford: Oxford University Press.
- Luukko, Mikko, 2012a. 'On Standardisation and Variation in the Introductory Formulae of Neo-Assyrian Letters'. *Iraq* 74: pp. 97–115.
- Luukko, Mikko, 2012b. *The Correspondence of Tiglath-pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- Luukko, Mikko, Greta van Buylaere, 2002. *The Political Correspondence of Esarhaddon*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Oppenheim, A. L., 1955. "'Siege-Documents" from Nippur'. *Iraq* 17 (1): p. 69. doi: 10.2307/4241717.
- Parpola, Simo, 1993. *Letters from Assyrian and Babylonian Scholars*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Parpola, Simo, 2015. *The Correspondence of Sargon II, Part I. Letters from Assyria and the West*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- Parpola, Simo, 2018. *The Correspondence of Assurbanipal. Part I: Letters from Assyria, Central Babylonia, and Vassal States*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Ponchia, Simonetta, Mikko Luukko, 2013. *The standard Babylonian myth of Nergal and Ereškigal: Introduction, cuneiform text and transliteration with a translation, glossary and commentary*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Radner, Karen, 2015. 'Royal Pen Pals: The kings of Assyria in Correspondence with Officials, Clients and Total Strangers (8th and 7th Centuries BC)'. In *Official epistolography and the language(s) of power: Proceedings of the First International Conference of the Research Network Imperium & Officium ; comparative studies in ancient bureaucracy and officialdom ; University of Vienna, 10-12 November 2010*, edited by Stephan Procházka, Lucian Reinfandt, and Sven Tost, pp. 61–72. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Reynolds, Frances, 2003. *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sin-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia*. Helsinki: Helsinki University Press.

Richardson, Seth, 2016. 'Obedient Bellies: Hunger and Food Security in Ancient Mesopotamia'. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 59 (5): pp. 750–792. doi: 10.1163/15685209-12341413.

Roth, Martha T., 1987. 'Homicide in the Neo-Assyrian Period'. In *Language, Literature, and History: Philological and Historical Studies Presented to Erica Reiner*, edited by Francesca Rochberg-Halton, pp. 351–365. New Haven: American Oriental Society.

Sallaberger, Walther, 1999. "Wenn du mein Bruder bist...": *Interaktion und Textgestaltung in altbabylonischen Alltagsbriefen*. Groningen: Styx.

Salonen, Erkki, 1967. *Die Gruss- und Höflichkeitsformeln in babylonisch-assyrischen Briefen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy Helsinki.

Schegloff, Emanuel A., 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schegloff, Emanuel A., 2017. 'Conversation Analysis'. In *The Oxford Handbook of Pragmatics*, edited by Yan Huang, pp. 435–450. Oxford: Oxford University Press.

Searle, John R., 1969, reprinted 1978. *Speech Acts. An Essay in The Philosophy of Language*. London, New York: Cambridge University Press.

Searle, John R., 1976. 'A classification of illocutionary acts'. *Language in Society* 5 (1): pp. 1–23. doi: 10.1017/S0047404500006837.

Verschueren, Jef, 2012. *Ideology in language: Pragmatic guidelines for empirical research*. 1st ed. Cambridge [et al.]: Cambridge Univ. Press.

Sara Manasterka